

ТРОПЕЇКА ЗАПАХУ І СМАКУ У ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ВИЯВАХ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ДЖ. ХАРРІС ТА Е. БАУЕРМАЙСТЕР)

Сидоренко Т. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджено роль тропів із запаховим і смаковим компонентами в романах Дж. Харріс та Е. Бауермайстер. Увагу сфокусовано на структурних і семантичних особливостях епітетів і метафор у контексті їх функціонування.

Ключові слова: троп, запаховий компонент, смаковий компонент, епітет, метафора.

Сидоренко Т. В. Тропеика запаха и вкуса в функциональных проявлениях (на материале романов Дж. Харрис и Э. Бауэрмайстер). В статье исследуется роль тропов с запаховым и вкусовым компонентами в романах Дж. Харрис и Э. Бауэрмайстер. В фокусе внимания структурные и семантические особенности эпитетов и метафор в контексте их функционирования.

Ключевые слова: троп, запаховой компонент, вкусовой компонент, эпитет, метафора.

Sydorenko T. V. Tropes of smell and taste in functional manifestation (a study of novels by J. Harris and E. Bauermeister). This article highlights the role of tropes denoting smell and taste in J. Harris' and E. Bauermeister's novels. It focuses on structural and semantic features of epithets and metaphors in the context of their functioning.

Key words: trail, odor component, taste component, epithet, metaphor.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Запах і смак належать до п'яти відчуттів людини, за допомогою яких вона здобуває інформацію про навколишній світ. Процес сприйняття й достовірність цієї інформації були у фокусі досліджень від часів античності (Платон, Аристотель), Середньовіччя (Св. Августин, Фома Аквінський), Просвітництва (Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо) і до сучасних розвідок щодо сенсорики загалом і конкретних її аспектів зокрема.

Сенсорика тлумачиться як сукупність органів чуття організму, що реагують на зовнішні подразники [31]. Зважаючи на це визначення, можемо сказати, що вона є об'єктом вивчення для фізіології та психології, які займаються проблематикою особливостей сенсорного сприйняття [19, 20], епістемології, що розглядає, як через сприйняття отримується знання [22], а також у галузі лінгвістики, зокрема когнітивної [23]. Така зацікавленість зумовлена увагою до когніції як сукупності пізнавальних процесів, одним із продуктів яких є знання, отримані шляхом сенсомоторного сприйняття світу, зокрема за допомогою органів чуття, та інтеріоризації результатів цього сприйняття у свідомості [13, 371]. Тому проблемі сприйняття присвячені також міждисциплінарні дослідження, що поєднують нейрокогнітивний, психологічний і філософський підходи [21, 45–46; 25, 267; 28].

З когнітивно-емпіричного погляду досвід сенсорного сприйняття складається із зорового, слухового, тактильного, кінестетичного й ольфакторного сприйняття. Тому цікавими та важливими є дослідження міжмодальної природи образів-схем, що відображено в явищі вербальної синестезії [27, 395],

шляхом протиставлення вищих (зір, слух) і нижчих (дотик, смак) модальностей [30] і встановлення переважного напрямку мапування «знизу-вгору» [29, 123–140]. Хоча такі дослідження стосувалися переважно поетичного дискурсу [26; 29; 30], вони можуть бути перенесені й на ґрунт прозових творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сенсорної образності в художньому дискурсі присвячена низка робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників, у яких вивчалася як конкретна модальна образність – зорова [7], ольфакторна [3; 4; 6; 14; 18], смакова [3; 9], так і сенсорна образність [8; 11; 12]. Загалом сенсорика є об'єктом різнопланових когнітивних досліджень, що дає теоретичне підґрунтя для аналізу ольфакторної і смакової сенсорної образності в художньому дискурсі.

Тропи як лексичні виражальні засоби, в яких слово чи словосполучення вживається в перетвореному значенні [1], та образна тропеїка загалом вивчались у лінгвістичних працях, присвячених аналізу поетичних [2; 16] і прозових [10] творів. Сенсорна тропеїка розглядалася й в аспекті художньої тілесності [5]. Дослідження показало, що в аналізованих романах Дж. Харріс та Е. Бауермайстер (1; 2; 3) тропеїка запаху і смаку найширше репрезентована епітетами й метафорами.

Мета статті – дослідити функції цих тропів у контексті характеристики персонажів і наративної динаміки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Парадигма образів у романі Дж. Харріс “Chocolate” («Шоколад»), де йдеться про вплив шоколаду на життя Віанн Роше, власниці шоколадної крамниці, та інших мешканців містечка, включає ольфакторні та смакові образи. Те саме стосується і її роману “Blackberry Wine” («Ожинове вино»), у фокусі якого – вплив смаку вина на одного з головних пер-

сонажів, письменника Джея Макінтоша, що викликає в нього спогади про дитинство.

Важливою для дослідження особливістю епітета є те, що завдяки обов'язковій наявності в ньому емотивних [17, 157] чи експресивних конотацій епітет безпосередньо виражає ставлення автора до предмета опису або розповіді [1, 104]. Крім того, епітет деталізує оповідь, сприяючи кращому її розумінню, що є релеванним для сприйняття читачем подієвості твору.

За класифікацією А. Веселовського, епітети діляться на тавтологічні, пояснювальні та метафоричні. Зважаючи на те, що пояснювальні епітети з ольфакторним чи густаторним компонентами конкретизують і деталізують оповідь, увиразнюючи відчуття запаху й/або смаку, а метафоричні епітети індивідуалізують його та додають нового виміру характеристики персонажів, розглянемо їх функціонування в образах романів детальніше.

А. Пояснювальні епітети

В аналізованих творах такі епітети, як правило, є синкретичними, поєднуючи експлікаційну функцію з експресивною, наприклад:

1. [*orange*] *smelled of sunshine and sticky hands, shiny green leaves and blue, cloudless skies* (1, 23).

2. [*chocolate*] ... *releasing a scent of dusty back rooms filled with bittersweet chocolate and old love letters, the bottom drawers of antique desks and the last leaves of autumn* (ibid).

У наведених прикладах пояснювальні епітети *sticky, shiny, dusty* стосуються запаху апельсина і шоколаду, метафорично описуючи їх крізь призму візуальної (*sunshine, shiny, cloudless*), тактильної (*sticky, dusty, old love (letters), antique*), пов'язаної із субстанцією чи віком, смакової (*bittersweet*) і колірної (*green, blue, last (leaves) of autumn*) сенсорики.

3. [*the taste of meat was*] *full and rich and complicated* (ibid, 41). Полісиндетичний зв'язок між епітетами підсилює враження героїні від смаку м'яса.

4. *a scent of ... wild spinach or stale dust and stagnant water rose briefly from the damp ground* (2, 91). Поєднання ольфакторних епітетів *stale, stagnant* і тактильного *damp* деталізує атмосферу села, куди потрапляє героїня.

5. <...> *but the wine – raspberry red, blackberry blue, rosehip yellow, damson black – stayed awake. Talking* (ibid, 111). Епітети-гіпоніми не лише деталізують, а й виконують функцію індивідуалізації персонажів у вигляді пляшок вина як співрозмовників.

Б. Метафоричні епітети

Такі епітети в аналізованих романах стосуються як запахів чи смаків, так і персонажів, надаючи їм певної унікальності.

1. *some smells were sharp* (1, 12). Прикметник *sharp* належить до тактильної сфери, тому, конкретизуючи запах, він указує на особливе сприйняття ольфакторних подразників персонажем.

2. *the taste was ... the sharp bite of cranberries quickly following the firm crunch of nuts* (ibid, 109). Спостерігаємо поєднання тактильного (*sharp, firm*) і смакового (*bite, crunch*) компонентів, тому епітет у цьому разі підсилює різкість і виразність смаку.

3. [*scents of the warming ingredients*] *both mel-low and intriguing* (ibid, 41). Запахи, модифіковані

епітетом *intriguing*, указують на відкриття однією з учениць кулінарної школи Клер процесу приготування їжі.

4. *the clear greenish liquid smelt ... crisp and earthy and nostalgic* (2, 152). Епітет *nostalgic* уточнює функцію запаху напою як такого, що викликає спогади.

5. [Mireille] *took the drink in small, curious sips each time pausing to savour the taste* (ibid, 180). Ковтки, описані прикметником *curious*, указують не лише на неквапливість самого процесу пиття, а й на ставлення до самого напою, якого героїня не куштувала раніше.

За своєю структурою епітети в аналізованих романах здебільшого складні, тобто виражені словосполученнями. Це створює атмосферу своєрідних ольфакторного і смакового бенкетів. З огляду на високу символічність і деколи персоніфікацію персонажів-неістот, розгалужена система епітетів є засобом індивідуалізації й конкретизації запахів і смаків.

Виходячи зі зміни акценту у вивченні метафори як традиційного виражального засобу до її трактування в когнітивній лінгвістиці [25; 24] як «розумової операції над концептами, як засобу концептуалізації, який дає змогу осмислити ту чи іншу галузь реальності» [15, 82], під час аналізу романів Дж. Харріс та Е. Бауермайстер поєднуємо розгляд словесних і концептуальних метафор, виділяючи останні на основі мовної тропеїки. При цьому в деяких випадках вихідна (конкретні поняття) і цільова (абстрактні поняття) концептосфери метафоричних тропів з ольфакторною та/або густаторною семантикою можуть мінятися місцями. Наведемо і проаналізуємо ключові метафори, які стосуються як людей, так і життя загалом.

А. ЖИТТЯ Є ПРИГОТУВАННЯМ ЇЖИ – метафора, що яскраво простежується в романі Е. Бауермайстер "The School of Essential Ingredients" (1). Сама його назва має подвійне значення: йдеться про школу, яка дає знання про інгредієнти, необхідні для приготування страв, а поряд із цим знання про важливі складники життя, проводячи паралелі між ними. Зокрема, кохання пов'язується в романі з процесом приготування десерту: *the scent, tinged with vanilla, travelled across the room in soft, heavy waves, filling the space with whispers of other kitchens, other loves* (1, 54). Контраст смаків торта і глазури ілюструє відмінність між подружжям із погляду їхніх характеристик: *it's subtle, the difference in texture between the cake and the frosting as they cross your tongue* (ibid, 55). А в реченні *to bring back new spices, to change meals or lives* (ibid, 42) їжа й життя прирівнюються один до одного.

Б. ЛЮДИ Є ІНГРЕДІЄНТАМИ СТРАВ. Ідеться передусім про студентів кулінарної школи, які, на думку їхнього викладача Лілліан, були ніби незвичайними складовими елементами: *elements that would become more complex and intriguing as they mixed with one another, but at the beginning <...> their essence was clear* (ibid, 9). Оперуючи складниками лексико-семантичного поля кулінарії (*elements, mixed, essence*), Лілліан розмірковує над тим, як змінюються її студенти протягом курсу кулінарії. Пізніше вона говорить одному з них: *We're all just*

ingredients, Tom. What matters is the grace with which you cook the meal (ibid, 85), співвідносячи людей з інгредієнтами їжі, які мають доцільно реалізуватися в житті (*the grace with which you cook the meal*) подібно до страв, що необхідно правильно приготувати. Коментуючи нерішучість молодого чоловіка стосовно його освідчення в коханні, Лілліан пояснює: *we all know some bread just takes more time to rise* (ibid, 105), метафорично порівнюючи зрілість людини з дозріванням хліба. А через порівняння їжі зі списком гостей на вечірку (*we approach the food we will be preparing like the guest list for a dinner party – each guest invited for its own personality*) (ibid, 62) метафора «ЛЮДИ Є ІНГРЕДІЄНТАМИ» трансформується в «ІНГРЕДІЄНТИ Є ЛЮДЬМИ».

В. ЛЮДИ Є СПЕЦІЯМИ. Процес відкриття людьми самих себе та їхня взаємодія з іншими порівнюється з емоційним впливом спецій: *at some moment <...> each one's eyes would widen with joy or tears or resolution – it always happened. The timing and the reason would be different for each <...> No two spices work the same* (ibid, 10). В іншій ситуації дружина одного з персонажів описує його через ототожнення зі спецією: *'you're the oregano', she said simply* (ibid, 79), проводячи паралель між яскраво вираженим прямим смаком орегано й наполегливим характером її чоловіка. Водночас приправи в романі "The School of Essential Ingredients" за тією самою схемою також набувають людських рис. Наприклад, Лілліан у дитинстві, познайомившись із власницею крамниці спецій, що пригостила її, помічає *зрілість* і довершеність смаку приправи: *Lillian knew <...> that the spice was more grown-up than she was* (ibid, 24).

Г. ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ Є ВИНО. У романі Дж. Харріс "Blackberry Wine" вино персоніфікується як оповідач і активний учасник подій. Висловлювання від його імені стосовно сприйняття смаку вина – *the uneducated palate finds in us a brashness, a garrulousness which belies the deeper feelings ... some things are not meant to be bottled for too long* (2, 135) – має подвійну природу, оскільки словосполучення «недосвідчене піднебіння» (*uneducated palate*), що вказує на процес смакування, поєднується зі словами «нахабність, балакучість» (*brashness, garrulousness*), які вказують на особливості характеру Джея, одного з головних персонажів. Отже, людина, яка нездатна належно розпізнати смак вина-оповідача, не може й правильно зрозуміти Джея. Метафора «речі, <...> які не варто тримати в собі занадто довго» (*things <...> not meant to be bottled for too long*) набуває особливого значення в контексті оповіді, тому що стосується не

лише випробувань, які випали на долю пляшки вина, а й почуття гніву (*with Jay, it was anger*), яке головний герой тримає в собі, ніби вино у пляшці.

Д. ЗАПАХ Є ЗАХИСТОМ/ЗБРОЄЮ. Друг Джея – Джо – носив саше із сухими травами як амулет, при цьому не приписуючи йому надзвичайного походження: *just a mixture of herbs and roots, gathered under favourable planetary conditions* (ibid, 56). Джей спочатку ставить до цього скептично, однак, коли він бере саше із собою на прогулянку, якимось чином залишається непоміченим місцевими хуліганами, і це спонукає Джея повірити в чудодійну силу запахів. Навіть коли Джо пізніше опиняється під загрозою виселення, його єдиною зброєю є аромати: *[Joe] was wearing one of his red flannel sachets around his neck <...> a similar charm adorned every tree, every bush* (ibid, 75). Так само героїня роману Дж. Харріс "Chocolat", власниця крамниці шоколаду Віанн, застосовує запах шоколаду як емоційну зброю проти свого антагоніста Рейно, який відгукується на її атаку так: *the creamy smell of chocolate is maddening ... pulling the threads of my senses apart, reaching into my mind* (3, 156).

Отже, концептуальні метафори, що актуалізовані за посередництва вербальних метафор з ольфакторними та смаковими компонентами, які можуть виступати у ролі як вихідної, так і цільової концептосфер, розкривають подвійність природи запахів і смаків і їх визначальну роль у характеристиці персонажів і розвитку події художнього твору.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Сенсорне сприйняття, досліджуване у фізіологічному, епістемологічному й лінгвістичному ракурсах, може бути джерелом образності не лише в поетичних, а й у прозових творах. Основу тропеїки запаху і смаку в аналізованих романах Дж. Харріс та Е. Бауермайстер, присвячених впливовості їжі, напоїв і кулінарії, становлять епітети й метафори. Пояснювальні та метафоричні епітети виконують функцію конкретизації, але можуть створювати й ефект надмірності образності з метою глибшого занурення читача в описувану ситуацію. Словесні метафори, що слугують основою концептуальних метафор, торкаючись екзистенційної проблематики, пропонують альтернативний кут зору стосовно життя шляхом зіставлення людей і запахів чи смаків.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні функціонування ольфакторних і густаторних тропів в аспекті сенсорної символіки художнього твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / И. В. Арнольд. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Лариса Іванівна Белехова ; КНЛУ. – К., 2002. – 476 с.
3. Воробець П. О. Концепти смаку і запаху в німецькомовній картині світу: взаємозв'язок та особливості вербалізації / П. О. Воробець // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 15. – Т. III (157). – С. 12–17.
4. Вострякова Н. В. Сенсорна метафора з одоративним компонентом в іспаномовному художньому тексті та його українському перекладі / Н. В. Вострякова // Мовні та концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 33. – С. 121–126.
5. Галуцьких І. А. Еротизм та мортальність людського тіла в текстовому відображенні художньої тілесності в англійській літературі постмодернізму / І. А. Галуцьких // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Філологія. Мовознавство». – 2015. – Т. 253. – Вип. 241. – С. 31–35.

6. Григорьева О. Н. Цвет и запах власти. Лексика чувственного восприятия в публицистическом и художественном текстах : [учебное пособие] / О. Н. Григорьева. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 248 с.
7. Данилова О. А. Языковые основы сенсорной зрительно-цветовой образности в англоязычном поэтическом тексте / О. А. Данилова // Сборник научных трудов ученых Мордовского государственного университета имени Н. П. Огарева. – Саранск : СВМО, 1999. – С. 212–213.
8. Жихарева О. О. Сенсорна образність в англомовному біблійному дискурсі / О. О. Жихарева // Science and Education: a New Dimension. Philology. – 2014. – Vol. 2 (5). – P. 60–66.
9. Маріна О. С. Парадоксальні смакові образи у світлі інтерсеміотичних трансформацій (на матеріалі поезій С. Крейна й К. Сміта та їх аудіовізуальних версій) / О. С. Маріна // Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». – 2012. – Т. 15. – № 1. – С. 109–119.
10. Присяжнюк Л. Ф. СВІЙ/ЧУЖИЙ в образній системі романів Г. Гріна : семантико-когнітивний аспект : автореф. дис ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Ф. Присяжнюк. – К., 2007. – 19 с.
11. Редька І. А. Синестезійна образність поетичного тексту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської жіночої поезії кінця ХІХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. А. Редька. – К., 2009. – 20 с.
12. Рузин І. Г. Модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. Г. Рузин. – М., 1995. – 23 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля; К., 2008. – 712 с.
14. Старостина Ю. А. Метафора как средство языковой реализации концепта «запах» (на материале романа Патрика Зюскинда «Парфюмер. История одного убийцы») : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ю. А. Старостина. – Волгоград, 2010. – 22 с.
15. Ткачик О. В. Концептуальна метафора як спосіб пізнання дійсності [Електронний ресурс] / О. В. Ткачик // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки». – 2013. – № 14 (1). – С. 81–87. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_14\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_14(1)_17).
16. Ярова Н. В. Компаративні блоки у сучасній американській поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. В. Ярова. – К., 2003. – 19 с.
17. Galperin I. R. Stylistics / I. R. Galperin. – М., 1981.
18. Giblin-Jowett H. Smell, Smells and Smelling in Victorian Supernatural Fiction of the Fin De Siècle: thesis ... for the degree of Doctor of Philosophy / H. Giblin-Jowett. – Newcastle : Newcastle University, 2014.
19. Gibson J. The Senses Considered as Perceptual Systems / J. Gibson. – Boston : Houghton Mifflin, 1966. – 335 p.
20. Goldstein E. B. Sensation and Perception / E. B. Goldstein. – Boston : Cengage Learning, 2009. – 496 p.
21. Grady J. E. Image Schemas and Perception. Refining a Definition / J. E. Grady // From Reception to Meaning : Image Schemas in Cognitive Linguistics / ed. B. Hampe. – Berlin : Walter de Gruyter, 2005. – P. 35–57.
22. Hume D. A Treatise of Human Nature / D. Hume. – Rockville : Wildside Press, 2007. – 328 p.
23. Johnson M. The Meaning of the Body. Aesthetics of Human Understanding / M. Johnson. – Chicago & London : UCP, 2008. – 308 p.
24. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kövecses. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 285 p.
25. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
26. Marks L. E. Synaesthetic Perception and Poetic Metaphor / L. E. Marks // Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance. – 1982. – Vol. 8 (1). – P. 15–23.
27. Popova Y. Image Schemas and Verbal Synaesthesia / Y. Popova // From Reception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics / ed. B. Hampe. – Berlin : Walter de Gruyter, 2005. – P. 395–421.
28. Sensory Perception. Mind and Matter / ed. F. G. Barth, P. Glampieri-Deutsch. – Vienna : Springer-Verlag, 2012. – 404 p.
29. Shen Y. How come silence is sweet but sweetness is not silent: A cognitive account of directionality in poetic synaesthesia / Y. Shen, M. Cohen // Language and Literature. – 1998. – Vol. 7 (2). – P. 123–140.
30. Ullman S. Panchronistic Tendencies in Synaesthesia / S. Ullman // The Principles of Semantics / ed. S. Ullman. – Oxford : Blackwell, 1957. – P. 266–289.
31. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bauermeister E. SEI: Bauermeister E. The School of Essential Ingredients / E. Bauermeister. – N. Y. : Berkley Books, 2010. – 261 p.
2. Harris J. BW: Harris J. Blackberry Wine / J. Harris. – N. Y. : Random House, 2007. – 334 p.
3. Harris J. C: Harris J. Chocolate / J. Harris. – N. Y. : Random House, 2007. – 382 p.